

SVEN OCH SELMA. FYRA RECENSIONER AV ”SPRÄNGSTOFF OCH EPISK URKRAFT”

Lars Ahlbom & Anna Nordlund (red.) SPRÄNGSTOFF OCH EPISK URKRAFT. Sven Delblancs texter om Selma Lagerlöf. Debatten. Komparationer.

Bo Gustavsson

SVEN OCH SELMA– TVÅ SYSKONSJÄLAR?

I 30 år har man kritiserat Sven Delblanc för att han i standardverket Den svenska litteraturen från 1989 nedvärderade Selma Lagerlöf och spred nidsbilden av henne som en sagotant. Hur kommer det sig att dessa anklagelser dröjt kvar decennium efter decennium?

Anna-Karin Palm upprepade anklagelserna i sin biografi om Selma Lagerlöf från ifjol och recensenterna hakade på. Därför är det välkommet att missförstånden kring Delblancs syn på Lagerlöf sent omsider reds ut. Det sker i den nyligen utkomna boken ”Sprängstoff och episk urkraft”.

Här ingår de texter som Sven skrev om Selma mellan åren 1983 och 1991. Han upptäckte henne sent men i ett avgörande skede i sitt eget författarskap. Flera av hans generationskamrater hade ett problematiskt förhållande till Lagerlöf, bland andra Göran Tunström och Ulla Isaksson. De ogillade 90-talisterna överlag som ansågs ägna sig åt idyllisering och verklighetsflykt. Det var även Delblancs inställning på 1960- och 1970-talet.

”Sprängstoff och episk urkraft” innehåller inlägg i den debatt som följde efter publiceringen av Den svenska litteraturen. Nyskrivna bidrag av Lars Ahlbom, Anna Nordlund och Daniel Skogman belyser och analyserar relationen mellan Sven Delblanc och Selma Lagerlöf. Kanske var de båda författarna mer lika än man tidigare trott. Kanske var det just därför Sven ibland kunde vara så hätsk mot Selma.

När jag läser Delblancs texter om Lagerlöf, blir det tydligt att han hade en minst sagt ambivalent attityd till hennes författarskap. Denna ambivalens får sitt mest pregnanta uttryck i Den svenska litteraturen men den märks i alla de texter som Delblanc skrev under 1980- och 1990-talet. Det var en viktig tid i hans eget författarskap då han sökte förnyelse som romanförfattare. Under denna period tillkom hans mest lagerlöfska böcker genom Samuelsviten. Det var också den period då han efter det negativa mottagandet av Änkan tvivlade på sin förmåga som författare. På sätt och vis fungerade Selma Lagerlöf som en

projektionsyta för hans egna ambitioner och problem som modern romanförfattare. Därför skrev han så många texter om henne. Egentligen handlade de om honom själv.

I inledningen till ett urval av Lagerlöfs noveller från 1983 gav Delblanc uttryck åt en värdering av hennes författarskap som sedan skulle återkomma i olika varianter. Lagerlöf representerade den sista länken i en uråldrig tradition av muntligt berättande. Det fanns en tydlig moral och berättelsen var episodisk för att passa en familjekväll vid brasan. Oftast handlade det om kärlek med en idealistisk syn på kvinnan och en mörk syn på mannen. Hennes livssyn var i grunden tragisk.

I en artikel i Expressen publicerad i februari 1984 kritiserade Delblanc Lagerlöf för hennes rapsodiska berättelser som mest bestod av tablåer. Skräckexemplet på dålig komposition var andra delen av Jerusalem. Ändå kunde han som läsare inte låta bli att uppslukas av berättelsen. Till sist triumferade hennes mästerliga berättarkonst. Här blev Svens ambivalens till Selma särskilt tydlig. Hon hade stora brister som författare, men briljerade som berättare.

Introduktionen till Bonniers utgåva i tio band av Selma Lagerlöf från 1984 presenterade Delblanc mest kompletta bild av henne då han kritiskt diskuterade verk efter verk. Hon var en levande klassiker oberoende av smakens skiftande moden. Som varje betydande författare hade hon en central vision, ett bärande tema. Dickens hade det förnedrade barnet och Strindberg äktenskapets helvete.

Lagerlöf hade den kvinnliga kärlekens kraft som i grunden var självbiografisk. Fadern var en misslyckad försupen figur som överlevde på grund av kvinnors omsorg. Selmas kärlekslära utgjorde hennes enda religion. Bäst var hon som författare i det korta formatet. Men hon var ingen naiv sagotant utan en medveten konstnär som sökte nytt stoff till sina böcker. Hon utvecklades ständigt och i det sena författarskapet fördjupades hennes moraliserande till psykologisk realism.

Det fanns därför en förhistoria till den famösa översikten av Selma Lagerlöf författarskap i Den svenska litteraturen. De drastiska formuleringarna i artikeln var lätta att missförstå och missförstådda blev de. Än en gång utnämnde Delblanc henne till en mästare i det muntliga berättandet. Det innebar ett mycket positivt värdeomdöme från hans sida.

Än en gång inriktade sig hans kritik på hennes oförmåga att överskrida stadiet som muntliga berättare och bli en modern författare som kunde strukturera sina romaner. Därför förlitade hon sig i sitt berättande på spöken och det övernaturliga. Hennes stora tema den kvinnliga kärlekens frälsande makt ledde dessutom till en onyanserad syn på mannen som svag och ond och kvinnan som god och förlåtande.

Efter publiceringen av Den svenska litteraturen blossade en livlig debatt upp om Delblancs syn på Lagerlöf. Kritikerna fokuserade på nedvärderingen av henne till en muntlig berättare, en sagotant. Birgitta Holm menade i sitt debattinlägg i Dagens Nyheter den 29 juni 1989 att Delblancs behandling av Lagerlöf var typisk för reduceringen av kvinnliga författarskap till något enkelt och naivt. Kvinnor kunde inte vara medvetna konstnärer! Men ordet naiv hade hos Delblanc en positiv laddning i Schillers anda – att ha kontakt med det undermedvetnas drivkrafter.

I en artikel i Upsala Nya Tidning påpekade Ulf Wittrock att Delblanc gav en motstridig bild av Lagerlöf som både naivist och medveten konstnär. Det gick inte ihop. Delblanc svarade i

samma tidning att den muntliga berättarkonsten kunde vara på en gång enkel och komplex. Därför erbjöd den en lösning på romanens kris i samtidslitteraturen. Den modernistiska läsprosans hade nått vägs ände. Selma Lagerlöf erbjöd ett alternativ.

Delblanc ville själv nå tillbaka till det muntliga berättandet och befria sig från läsprosans konventioner. Det gjorde han i de självbiografiska böckerna *Livets ax* och *Agnar* publicerade i slutet av hans liv. Här triumferade berättarkonsten.

”Sprängstoff och episk urkraft” avslutas med en essä av Ahlbom om livssynen hos de båda författarna. Det visar sig att de har såväl kärleksmystiken som skildringen av livets tragik gemensamt. I en mörk tillvaro erbjuder kärleken en frälsningsväg. Men det är inte en religiös frälsning utan den är snarare existentiell då kärleken sätts på svåra prov.

Därför är Sven och Selma syskonsjälur i sin strävan att finna en mening i våra tragiska livsvillkor. Det är det som gör deras verk ständigt aktuella. (*Uppsala Nya Tidning* 19 april 2020)

Leif Risberg

SVEN DELBLANC SKRIVER OM SELMA LAGERLÖF

Det är säkert ingen överdrift att påstå att Selma Lagerlöfs böcker har älskats av generationer svenskar. Romaner som *Gösta Berlings saga*, *Kejsarn av Portugallien* och *Jerusalem*, för att nämna tre av hennes främsta verk, har gett människor läsoplevelser för livet. Den litteraturvetenskapliga forskningen kring hennes författarskap har varit livlig – bland andra la lektor Gunnel Weidel från Tranås 1964 fram avhandlingen *Helgon och gengångare*. De senaste decennierna har forskare betonat Lagerlöfs modernitet och hennes insatser för att konstnärligt förnya romanformen. Detta i kontrast till den efterhängsna uppfattningen om henne som en gammaldags ”snäll sagotant”.

På 1980-talet publicerades sjubandsverket *Den Svenska Litteraturen* i redaktion av Sven Delblanc och Lars Lönnroth. Selma Lagerlöfs författarskap behandlas av Delblanc vars framställning har gett upphov till stark kritik. Delblanc skriver visserligen som sammanfattning att Lagerlöf ”i sina bästa verk utvecklar en episk urkraft, som borde garantera deras liv så länge svenska språket består”, men han menar också att hon inte förnyat svenska språket eller vår människokunskap och att hon är ”en lysande relik från berättarkonstens äldsta tider.” Han betonar även starkt hennes tema ”den kvinnliga kärlekens frälsande makt”. Många har tyckt att Delblanc här gör en ensidig och reducerande tolkning.

Så ser bakgrunden ut till att Sven Delblancs samtliga texter om Selma Lagerlöf nu publiceras i volymen *Sprängstoff och episk urkraft* (Carlssons Bokförlag). Bokens redaktörer Lars Ahlbom och Anna Nordlund är litteraturvetare som forskat om Delblanc respektive Lagerlöf. Ahlbom är verksam i Delblancsällskapet, som tagit initiativet till volymen, medan Nordlund är engagerad i Selma Lagerlöfsällskapet. De bidrar med egna kapitel där de från var sin utgångspunkt kommenterar Delblancs texter om den äldre kollegan. Daniel Skogman, aktiv i båda sällskapen, skriver om likheter mellan författarskapen, Dessutom återges några kortare inlägg av andra skribenter om Delblancs Lagerlöfspresentation.

Under 1960- och 70-talen, under sin uttalat vänsterradikala period, var Delblanc ointresserad eller avvisande mot "nittalistförfattare" som Heidenstam och Lagerlöf. Men i den stora romansviten om Samuel och hans barn, som publicerades med början 1980 och som på ett inkännande sätt skildrar tragiska människoöden ur Delblancs egen släkt finns ett närmande till och förmodligen en påverkan av Selma Lagerlöf, både vad gäller stil och innehåll. Att romansviten till stor del utspelas i Värmland kan också ha betydelse.

Under 1980-talet skrev Sven Delblanc fyra starkt berömmade essäer om Lagerlöf, men han gjorde det från sina utgångspunkter. Bland annat betonade han den muntliga berättartradition som han menade var grundläggande för Lagerlöf, liksom en gång för Homeros och andra stora författare. Han skriver: "Selma Lagerlöf var en av de sista utlöparna av en mycket gammal episk tradition, kanske en specifikt kvinnlig tradition, som gav hennes konst den mylla som var dess livsbetingelse." Han menar att hon knappast var en framstående idédiktare men att hon, liksom Goethe, i god mening ägde en "naivitet" och direkthet i sitt skapande.

Anna Nordlund påpekar att Delblanc förvisso beundrade Lagerlöf, men ifrågasätter huruvida han "på allvar och i en jämbördig relation" försökte förstå hennes författarskap. Hon anar en genomgående nedsättande, manlig blick på Lagerlöfs skapande. Nordlund skriver om Delblancs bild av Lagerlöf: "Liknar han inte mer en uppvaktande kavaljer än en litteraturvetare och författarkollega – dessutom både svartsjuk och avundsjuk?" Hon invänder även mot att Delblanc placerar Lagerlöf i en muntlig berättartradition och lyfter i stället fram hennes medvetna berättarteknik. Delblanc överdriver också, menar Nordlund, Lagerlöfs förvisning om "den kvinnliga kärlekens frälsande makt".

Å andra sidan lyfter Lars Ahlbom fram det kritikerna av Delblancs presentation i Den Svenska Litteraturen har missat. Ahlbom påpekar att Delblanc ser och uppskattar "det dynamiska och framåtpekande" hos Lagerlöf, inte minst vad gäller hennes berättarteknik som kan likna modern expressionism. Delblanc ser henne som en levande klassiker som behandlar centrala existentiella frågor. Med skärpa fastslår Ahlbom att när Delblanc skriver om Lagerlöfs rötter i den muntliga berättarkonsten är det högsta beröm. Det muntliga berättandet ser Delblanc som "epikens urgrund," vilken han själv strävade efter att företräda. När Delblanc påstår att Lagerlöf inte förnyat svenska språket gäller det lika mycket en hyllad författare som Hjalmar Söderberg, menar Ahlbom, som dessutom ser likheter i Delblancs och Lagerlöfs livsuppfattning.

Det är positivt att Delblancs starka texter om Selma Lagerlöf nu gjorts tillgängliga, även om meningsskiljaktigheter om dem torde kvarstå. Det viktigaste är emellertid att såväl Delblanc som Lagerlöf vinner nya läsare. Båda har skrivit böcker präglade av episk urkraft, verk som torde leva så länge det svenska språket består. (*Tranås-Posten* 1 april 2020)

Lars Krumlind

EN GENIAL BERÄTTARE

När Bonniers presenterat den fjärde volymen av samlingsverket "Den svenska litteraturen" (1989), blev Sven Delblanc strängt kritiserad för sitt porträtt av Selma Lagerlöf. Man menade att han där gjort sig skyldig till en orättvist nedvärderande bild av den stora författarinnan.

Delblanc gick till motangrepp i sin vanliga stil, grovkornigt och temperamentsfullt. "Det ligger en förbannelse i akademikers behandling av stora snillen. De vill prompt ha ner ett geni som Selma Lagerlöf på sin egen låga nivå."

Trots det fula demagogiska greppet hade Delblanc i huvudsak rätt: hans artiklar innebar ingalunda att han förminskade eftervärldens Lagerlöf-bild. Men man kan möjligen påstå att han i någon mån förenklade den.

Delblanc underskattade diktarinns tankeskärpa - hon var "kanske inte ens särskilt intelligent". Han förbisåg att hennes säkra psykologiska iakttagelser förutsatte en vitalt intelligent människosyn.

Han dröjde inte vid självständigheten i trosfrågor hos den unga Selma, som deklarerat att hon trodde på Gud men inte på religioner.

Ej ens hennes ofta kloka ord i samhällsdebatten uppmärksammades i någon högre grad av Delblanc, för han ansåg inte att dessa i och för sig aktningsvärda sidor var några uttryck för hennes unika begåvning. Den røjdes i stället i att hon lyckades bevara och fullfölja en åldrig muntlig berättartradition. Därav hennes snille och hennes storhet.

I volymen "Sprängstoff och episk urkraft" har Lars Ahlbom och Anna Nordlund sammanställt Sven Delblancs Lagerlöf-artiklar och en del synpunkter kring dem. Boken har sina förtjänster: den visar att både Delblanc och kritikerna gick till överdrift i sina ord om motståndarna. Texterna har också sina fel. Det grövsta av dem hittar man på sid. 187, där mordoffret herr Arne kallas för mördare. På sid. 34 påstås att Lagerlöf gav prov på taktkänsla genom att hylla Strindberg i sitt nobeltal 1909. Icke så. Diktartitanen hade det året fyllt sextio och då allmänt prisats som en framstående författare. Hyllningen var alltså en självklarhet.

Ett obestämt parti i boken behandlar Selma Lagerlöfs förhållande till alkoholen. Det har varit föremål för en del gissningar. Strindberg kallade sin konkurrent "Hilma Lageröl" - det glada öknamnet syftade enligt Heidenstam på att hon gärna pokulerade i all tysthet.

Memoarförfattaren Nils Selander har berättat om hur den unga dottern Selma fick bevittna löjtnant Lagerlöfs undfägnande av sina gäster med skämt och sång och välfyllda toddyglas. Möjligen avspeglas de intrycken i Selmas debutbok, med Gösta Berlings lovsång till brännvinet. Där finns något av ironi, men långt mer av hänförelse och ett slags furiös förälskelse. "Årets dagar hade släpat sig fram i tung dysterhet. Bonde och herreman hade gått med alla tankar bundna vid jordens stoft, men om kvällen hade andarna kastat sina bojor, befriade av brännvinet. Ingivelsen kom, hjärtat värmdes, livet blev strålande, sången klingade, rosor doftade. - - - marmorstoder blänkte i mörkt lövverk, vise och diktare vandrade under palmer och plataner."

I ett intressant kapitel påstår Iréne Sjögren att Selma smygsöp under en vistelse på rekreationsanstalten Skodsborg. Det kan vara sant. Ingen bekant källa uppger dock att hon vid något som helst tillfälle skulle ha uppträtt berusad.

Selmas faktiska relation till den inspirerande spriten tycks ha varit trivial, utan pikanta detaljer. Hon unnade sig en och annan styrketår, och hon gillade brännvin. Men hon lyckades hålla sin konsumtion under kontroll. (*Horisont* nr 2 2020)

Gunnar Lundin

TVÅ BERÄTTARE MÖTS

I *Sprängstoff och episk urkraft* (Carlssons bokförlag) har samlats Sven Delblancs artiklar om Selma Lagerlöf. Redaktörerna Lars Ahlbom och Anna Nordlund har även infogat polemik i samband med artiklarna och avslutar tillsammans med Daniel Skogman med uppsatser där frosten som uppstod mellan Lagerlöfsällskap och Delblancsällskap med anledning av Delblancs presentation av Lagerlöf i *Svensk litteraturhistoria* (1983) utan att helt upphöra (se Nordlunds bidrag) har ersatts av ett försonande blidväder.

Polemiken från Birgitta Holm, Vivi Edström o.a. mot bilden av den omedvetna berättaren och sagonornan var riktig; Selma Lagerlöf var beläst (jfr bara inledning i *Gösta Berlings saga* med första sidan i Carlyles *The French Revolution*), intellektuellt medveten och samhällskritisk. Schismen som följde vände fortsatt dialog över ända. Här lyckas man alltså genom uppsatser från båda läger mer eller mindre vända den rätt igen.

Då Delblanc menar att det var genom att äta av frukten från kunskapens träd syndafallet uppstod så är han ett exempel på att det är genom kunskap vi kan få en balans mellan förnuft och enkelt driftsliv. Den paradoxen finns ju i mötet mellan upplevt elände och mystik. Orden är ett sätt få kännning med det ordlösa. Och här tillhör Selma Lagerlöf och Sven Delblanc samma konfessionslöst religiösa släkte; de är varken filosofer eller teologer utan konstnärer. Den insikten förmedlar Lars Ahlboms i en uppsats om Delblancs väg till Lagerlöf, vilken sedan följs av en analys av likheter och skillnader. Vad som från början tycks haft som uppsåt att gjuta olja på vågorna har blivit två - genom jämförelsen - skarpt utskurna porträtt. Den historiska bakgrunden är hos Ahlbom ett Sverige i utveckling från bonde och adelsland till modernitet.

Anna Nordlunds visar i sitt bidrag med tillbakahållen indignation – som en gång initierat en doktorsavhandling – hur Delblanc slingrade undan kritiken för att mot slutet absorbera den i mer allmänna formler. Nordlund tar i ett intressant avsnitt upp svårigheten för manliga författare att tillämpa "godhetens estetik". Gottköpsslut är en manlig stötesten. Men Jane Austens happy endings har inte minskat värdet i hennes romaner. Och även Selma Lagerlöf balanserar berättelsen och lyckas beröra på djupet – slutet kunde varit ett annat utan att berättelsen varit illa. (Motsvarande fenomen finns i poesin: dikter som går djupt ligger ibland nära pekoralet.)

I Delblancs tidiga roman *Prästkappan* brusar berättarglädjen emot läsaren på varje sida. Det hade varit om inte förödande så hämmande för författaren att i det skedet "förstå" Lagerlöf. När en sträng på lyran vibrerar har författaren funnit sitt ämne. Upphovet till trätan kunde något förenklat sägas vara Delblancs förblandning av litteraturoccidenten och författaren. Och varje invändning – hur riktig den än må vara – faller inför denna volyms huvudavsnitt: Delblancs möte med sin värmländska förebild i förorden till de tio banden Samlade verk. Texter som redogör, ofta bara refererar innehållet i en roman, är bland det mest dödade och tålmodsprövande litteraturkram man kan utsättas för. Så överraskad och glad blir man då inte av att läsa dessa förord. Det är ett levande, stundom gnistrande, möte. De utgör samtidigt en psykologisk biografi in nuce. Delblanc både oroar genom att beröra och lugnar genom att upplysa, så som en författare ska göra.

(Nättidningen *Opulens* vecka 21)

